

ressò mont-roigenc

UN VALUÓS LLIBRE SOBRE ANTONI BENAIGES, EL MESTRE MONT-ROIGENC ASSASSINAT EL 1936

Martí Rom
www.martirom.cat

16-12-2020

Acaba de publicar-se el llibre *“Aquel mar que nunca vimos”* de José Antonio Abella (Ediciones Valnera, 2020). És una recreació literària de la vida del mestre Antoni Benaiges Nogués, fonamentalment del període 1934-1936 en què fou mestre a Bañuelos de Bureba (Burgos). Són unes 500 pàgines seguint les petjades indagatòries de José Antonio Abella. Anem trobant episodis de la vida del mestre, textos que va publicar, les revistes que es van editar a l'escola de Bañuelos, entrevistes a persones que van conèixer Benaiges o que tenen informacions valuoses. Un molt interessant llibre.

La meva troballa d'Antoni Benaiges Nogués fou fruit de l'atzar. El 10 d'abril de 2010 jo acabava la presentació del llibre *“Guspines (de la història de Mont-roig)”* de textos del meu avi Francesc Rom Serra (Edicions Marré / Associació de Veïns Muntanya Roja, 2010), a la Casa de Cultura Agustí Sardà, quan se'm va acostar un amic dels meus pares, Jaume Roigé Benaiges. Potser mogut per aquella presentació on jo reivindicava conservar la memòria oral, els episodis de la vida quotidiana i fets històrics de Mont-roig, em va comentar que tenia informació sobre un oncle seu assassinat als pocs dies de l'aixecament de les tropes franquistes contra el govern de la República i que fins aleshores sols coneixien uns pocs familiars. Era un germà de la seva mare, Mercè Benaiges Nogués. Casualment, l'àvia de la seva mare era Juliana Sardà Llaberia, germana d'aquell pedagog i polític republicà Agustí Sardà Llaberia que donava nom a la Casa de Cultura on érem.

Amb les informacions que em van passar Jaume Roigé Benaiges i el seu nebot Jaume Aragonès Benaiges (el seu avi, Jaume Benaiges Nogués, també era germà del mestre), més una considerable recerca de fonts antigues, vaig poder publicar, en 8 capítols, tot el que aleshores es sabia sobre aquell mont-roigenc assassinat el juliol de 1936. Deia que era una *“la memòria perduda (més que “oblidada”) de Mont-roig”*. Com ja vaig repetint sovint, és curiós com molta gent de Mont-roig, ha intentat tapar (perquè no és coneguessin), fets o personatges rellevants de la seva història. Fou el text *“Antoni Benaiges Nogués: un mestre mont-roigenc assassinat el 1936”* (**“Ressò mont-roigenc”** del núm. 116 al 123, del 4r trimestre de 2010 al 3r trimestre de 2012). Posteriorment, els he recollit al llibre *“Mont-roig: esberles d'un mosaic esbocinat”* de Martí Rom (Arola Editors, 2019), de la pàg. 317 a la 364.

Tan sols unes dades introductòries: Antoni Benaiges Nogués va néixer a Mont-roig el 26 de juny de 1903. Els seus pares vivien al carrer Major núm. 42 (actual núm. 6). Era fill de Jaume Benaiges Just (dit *“Jaume Reverter”* o també *“Jaume de l'Escoda”*), i de Teresa Nogués Sardà (aquesta era filla de Juliana Sardà Llaberia, la germana del polític). Tenien un dels dos estancs que hi havia al poble. *“Cal Reverter”* era al carrer Major núm. 6, al costat del carrer de l'Hospital i també era botiga de queviures.

Antoni Benaiges Nogués és important, entre d'altres, perquè fou el primer mestre de la tècnica de *Freinet*, que fou víctima de represàlia, a la Guerra Civil. Aquesta tècnica l'havia impulsat el mestre francès Célestin Freinet. Era un aprenentatge cooperatiu que es feia en el si d'un grup de nens. Es partia dels interessos dels nens i la seva curiositat natural; i s'aprenia utilitzant les pròpies experiències. La gran innovació fou que s'utilitzava, com a eina de treball, una senzilla impremta per elaborar conjuntament i publicar els treballs.

Uns sis anys després, al febrer de 2018, vaig rebre un correu electrònic de José Antonio Abella. Em deia que havia estat metge a Bañuelos de Bureba del 1979 al 1983. "*Nadie en esos cuatro años me habló una sola palabra de Antoni Benaiges, personaje excepcional que al cabo de los años aparece en mi vida...*". M'havia localitzat mitjançant Internet i havia llegit els meus textos. Més endavant li vaig anar passant tota la informació que jo tenia. Em va dir que havia publicat varis llibres, seguint petjades d'altres personatges que s'havien creuat en el seu camí cultural. Me'n va enviar alguns. Vull destacar "La sonrisa robada" (La isla del naufrago Ediciones, 2013). És una història on un poeta espanyol, José Fernández-Arroyo, té una captivadora relació amb una noia alemanya que va haver de fugir de la seva ciutat (Stettin / Szczecin) en ocupar-la els polonesos, a l'acabar la Segona Guerra Mundial. El passat nazi de la seva família enterboleix una joventut emboirada per una estranya malaltia. És una novel·la que enganxa, descriu una història fascinant (particular dels personatges i universal pels fets que transcorren al voltant de la Segona Guerra Mundial i la postguerra a Alemanya). José Antonio Abella em va dir que volia novel·lar la vida i l'experiència d'Antoni Benaiges Nogués.

Poc temps després, em va escriure que venia a Mont-roig i que ens podríem veure. Això fou els dies 21 i 22 d'abril de 2018. Va venir amb la seva esposa Maria Jesús. Són una parella molt agradable. És fàcil congeniar amb ells. A més del mestre, vam poder parlar de les nostres inquietuds culturals i dels afers polítics que vivíem intensament a Catalunya en aquells temps. Amb la Glòria, els van acompanyar, entre d'altres, a la casa del carrer Major de l'Elisa Benaiges Freixes, la filla de Jaume Benaiges Nogués (germà del mestre). Allí va poder veure aquella poc lluada placa que va col·locar l'Ajuntament de Mont-roig, el 27 de setembre de 2013. El nostre mestre *Freinet* en mereix una de millor. També van anar a veure els indrets relacionats amb Antoni Benaiges. Entre ells, la Pobla del Reverter, allà on s'hagueren allotjat (molt probablement), els nens de l'escola de Bañuelos durant la seva estada a Mont-roig per anar a veure la mar. Aquell viatge que, el mestre i aquells nens, no van poder fer l'estiu del 1936. A la Pobla del Reverter, casualment, hi vàrem trobar Jaume Roigé Benaiges. A l'endemà, José Antonio Abella s'entrevistava amb l'Elisa Benaiges Freixes i el seu fill Jaume Aragonès Benaiges.

Vaig aprofitar per ensenyar-li el xalet del mont-roigenc Ferran Ramon Ferrando i Maria Moliner Ruiz; es va emocionar de veure (com molts d'altres que he dut a veure el mateix indret) aquella taula sota l'eucaliptus de la Pobla Oriola, on Maria Moliner, a més de la seva casa a Madrid, treballava els llargs estius amb una màquina d'escriure portàtil, una *Olivetti*, emplenant fitxes del que seria el seu important "Diccionario de uso del español". Quinze anys de feina que culminarien el 1966 amb dos toms, quasi

3.000 pàgines i que pesava uns tres quilos¹. El meu nou amic em va dir una cosa com: “*diccionario que a mí me acompaña siempre cuando escribo...*”. Més o menys em deia el mateix l'amic entranyable Raúl Ruiz (casat amb la Mercè Rosell, de cal Sanromà, que morí el 1987, amb 39 anys) que tenia un xalet gairebé a tocar del de la Maria Moliner, una mica més cap a Cambrils. Un important escriptor que va deixar una considerable obra lloada pels crítics i amb algun premi important². També li vaig explicar que per aquell camí que baixa de la Caseta del Rellotge corria, als anys vint, Joan Miró cap aquella mar que no van poder veure els nens de Bañuelos. Moltes vivències culturals en un espai reduït del nostre terme municipal.

Recordo que li havia passat també aquelles dues postals, la 13 i la 14 (“*Camino de Ntra. Sra. De la Roca*” i “*Subida a Ntra. Sra. De la Roca*”), de la col·lecció de 20 de “*Recuerdo de Mont-roig. Vda. De Benaiges*”. Aquesta era Teresa Nogués Sardà, la mare del mestre. Era una col·lecció feta a finals dels anys deu o inicis dels vint per Joaquín López Bellver, un fotògraf barceloní. Aquelles dues postals presenten la mateixa vista (horitzontal i vertical) de l'inici del camí empedrat que puja a l'Ermita, allà on hi havia aquells magnífics xiprers. També, curiosament, en ambdues hi ha, en el grup de la dreta, una noia que du una ombrel·la blanca. Aquesta és la Maria Sanromà Gili, que havia nascut a Montblanc i més tard la seva família es va traslladar a Vilanova i la Geltrú. Venia a Mont-roig a casa de la seva germana Lola, que estava casada a cal Boronat, amb el Joaquim Boronat Benaiges. Aquelles postals van fer que es coneguessin i van acabar casant-se. Bonic, no? Aquests són els avis materns de la Mercè Rosell López, l'esposa de l'escriptor Raúl Ruiz³. Tanquem el cercle. També, en ambdues postals, hi tenim Antoni Benaiges Nogués. En la primera, és a l'esquerra assegut a terra amb un nen i en la segona també assegut a terra (al bell mig) i amb una ombrel·la negra.

Després de la visita a la platja, a tocar de la Pobla del Reverter, vàrem anar a dinar a Vilanova d'Escornalbou, a ca l'Amadeu. Allí el José Antonio Abella em va comentar que havia aconseguit noves informacions sobre Antoni Benaiges. Havia viatjat a Bañuelos per retrobar aquell poble on havia estat de metge feia anys, i també a Briviesca. Miguel Angel Martínez Movilla, president de la “Agrupación de familiares de las personas asesinadas en los montes de La Pedraja”, net de Rafael Martínez Moro (que està enterrat allà), li va comentar que Antoni Benaiges no està a La Pedraja. El seu pare, Rafael Martínez Martínez, assegurava que l'havien assassinat al mateix Briviesca. Deia que deu estar enterrat en algun indret d'aquest poble.

Amb la Glòria havíem estat a La Pedraja, el setembre de 2011. És a tocar de Villafranca Montes de Oca, a uns 25 quilòmetres de Bañuelos de Bureba. És un lloc que emociona,

¹ Vegeu el text “De la costa de l'Oriola a Maria Moliner”, publicat a “**Ressò mont-rogenic**” núm. 96 (4t trimestre de 2004) i núm. 97 (1r trimestre de 2005). També al llibre “Mont-roig: esberles d'un mosaic esbocinat” de Martí Rom (Arola Editors, 2019), pàg. 579.

² Vegeu els textos “Raúl Ruiz: cercant camins de llum”, “Rocabruna: un cicle inexistent, un poble increïblement versemblant” i “Però, Rocabruna viu! (crònica d'un gra d'arena)” publicats a “**Ressò mont-rogenic**”. Aquesta Rocabruna és el Mont-roig, un poble de la Mediterrània recreat pel Raúl, fruit de les històries antigues que havia escoltat i de les seves vivències durant els estius de 20 anys. El primer, en el núm. 12 (1r trimestre de 1985), el segon en el núm. 27 (4t trimestre de 1988), núm. 28 (1r trimestre de 1989), núm. 29 (2n trimestre de 1989) i núm. 30 (3r trimestre de 1989), i el darrer en el núm. 22 (3r trimestre de 1987). També són al llibre “Mont-roig: esberles d'un mosaic esbocinat” de Martí Rom (Arola Editors, 2019), pàg. 591, 595 i 609.

³ Vegeu el text “Joaquín López Bellver i la col·lecció de fotografies antigues de Mont-roig” publicat a “**Ressò mont-rogenic**” núm. 126 (2n trimestre de 2012) i en el llibre “Mont-roig: esberles d'un mosaic esbocinat” de Martí Rom (Arola Editors, 2019), pàg. 573.

fa un cert respecte. La qüestió és que, des d'un inici, semblava difícil que havent estat assassinat el 19 de juliol el cos del mestre estigués allà; aquelles fosses es varen fer dies després. La qüestió és que un fotògraf barceloní, Sergi Bernal, estava fent fotografies durant l'excavació de La Pedraja l'agost de 2010 i algú li va comentar que aquell mestre de Bañuelos podia estar enterrat allà. La història era interessant, un mestre català assassinat a Burgos els primers dies del cop d'estat feixista. Seria una oportunitat per difondre a bastament les seves fotografies. En periodisme diuen, irònicament, que la realitat no t'esguerri una bona història.

En aquell viatge també vàrem visitar Briviesca, a uns 8 quilòmetres de Bañuelos de Bureba. Era un poble important, on Antoni Benaiges hi anava els caps de setmana i on va tenir una certa vida política. On hi ha l'estació de tren que el permetia retornar a Mont-roig. On hagueren anat aquells nens de l'escola de Bañuelos en el seu viatge a conèixer la mar aquell estiu de 1936, si una maleïda guerra no hagués esclatat, si alguns militars feixistes no s'haguessin aixecat contra el govern legalment constituït. A continuació, ens vam dirigir a Bañuelos. Al 2008 hi constaven 32 habitants. Recordo que a l'arribar vaig preguntar a algú del poble pel seu record del mestre i em va contestar: "*Todas las personas de ley de este pueblo tenían un gran respeto por Benaiges*". Crec recordar que el Jaume Aragonès Benaiges m'havia passat el telèfon de l'alcalde, Jesús Viadas García, i aquest ja m'esperava. Ens va acompanyar a l'escola. Al primer pis hi havia l'aula on feia classe, just al costat d'on vivia. Vaig fer fotografies. Fins aquí va arribar la meva tasca de recuperació de la història del mestre de Bañuelos.

A continuació, José Antonio Abella deuria iniciar el seu laboriós treball. Poc temps després vaig rebre un exemplar, curiosament editat i dins d'una mena de caps, d'aquelles revistes que havien fet els nens de l'escola de Bañuelos. Es van recollir sota el títol de "*Escritos de vida*". Hi havia 6 "*Gestos*" (gener de 1935, abril de 1935, juliol de 1935, gener de 1936, abril de 1936 i juliol de 1936), 3 "*Recreo*", la revista dels més petits, (gener de 1936, abril de 1936 i juliol de 1936), més els números: "*El mar (Visión de unos niños que no lo han visto nunca)*" (gener de 1936), "*El retratista*" (abril de 1936), "*Sueños (Panoramas, vibraciones, existencias, apetencias, maravillas)*" (abril de 1936) i "*Folklore burgalés (Recogido directamente)*" (juliol de 1936). El primer número de "*Gestos*", que s'havia perdut, l'havia pogut recrear partint dels esborranys que els nens havien fet durant la tardor i hivern de 1934. Sobre la resta s'hi diu, en la introducció: "*Durante más de ochenta años fueron conservados con celo y cariño por la familia Benaiges. Gracias a ello ha sido posible esta edición facsímil...*". Acompanyava aquest volum aquella fotografia dels nens de l'escola de Bañuelos amb el mestre Benaiges. Un volum que fa goig, que és un compendi de la feina feta en aquella escola rural.

La feina feta per José Antonio Abella sobre Antoni Benaiges ha estat considerable, rellevant. Coneixia el territori, dèiem que havia sigut metge de Bañuelos, coneixia els seus habitants (alguns vells encara vivien). Ha fet un immens treball de documentació sobre el terreny, i hi ha dedicat temps, molt temps. És una persona culta i amb una gran passió pel personatge. Amb tot això, sols podia sortir un molt valuós llibre sobre Antoni Benaiges Nogués. Crec que poc més es podrà escriure sobre aquest mestre en endavant. Escriu: "*No me atrevo a calificar este libro de novela, ni de documento, ni de novela documental...*". Sigui el que finalment sigui, és notable i molt emotiu. Hi trobem també la trajectòria de l'autor seguint, perseguint, qualsevol espurna que ens porti a aquell foc vivencial que movia la vida de Benaiges. Algunes fonts d'informació eren difícils o no

permetien la seva citació exacta en el llibre, per allò tan comú en les generacions anteriors a la nostra (i que a vegades es perpetua en les següents), en que més val no tractar certs temes del passat més fosc, no obrir ferides tants anys després (quan sovint mai s'han tancat!). Cal “veritat, justícia i reparació”, diuen. Per la qual cosa, José Antonio Abella ha d'utilitzar, en algun cop, l'artifici de les “entrevistes apòcrifes”; és a dir, entrevistes reals on s'ha escamotejat l'indret on es produeixen i/o els noms dels informants.

Hi ha dos personatges que esdevenen rellevants i que tan sols s'aconsegueix apropar-los tènuement. Dues ombres importants al voltant de Benaiges. Una és aquell jovenet que viurà amb ell: “*Soy un niño de Briviesca y he venido a Bañuelos para estarme con el maestro. Haré la comida y la limpieza. También estaré en la Escuela con los otros niños... Creo que estaré bastante tiempo... Los sábados vamos a Briviesca y volvemos los lunes*” (“*Nueva vida*” de César Ojeda a “*Gestos*” núm. 2, abril de 1935).

L'altre és la companya de Benaiges. Sabem de la seva existència per una carta d'aquest al seu amic i també mestre de la tècnica de *Freinet*, Patricio Redondo (dit “Paco Itir”). La reproduïa en un article publicat al “Butlletí del Comitè de Defensa Local” de Vilanova i la Geltrú del 29 de novembre de 1936. Escrivia Benaiges: “*Tengo compañera; amo intensamente a la mujer libre, que sabe darse libremente...*”. José Antonio Abella finalment aconseguí trobar una persona que coneix exactament qui era. Després d'insistir, l'autor escriu “*añade por fin un nombre de pila que no puedo repetir...*”. Aquell li acabarà dient. “*Murió hace años... era una chica de allí cerca...*”. I l'autor afegeix: “*el nombre (del poble) queda anotado en mi agenda...*”. Secret de sumari. Fa uns dies, José Antonio Abella em deia en un correu electrònic: “*Incluso pude conseguir una fotografía de ella que nunca será pública, valga saber con qué era muy joven y muy guapa...*”.

També hi trobem la veu de Benaiges mitjançant alguns textos seus, per exemple “*Vivir*” publicat a “*La voz de la Bureba*” (gener de 1936): “*Leer. Saber leer en los libros, en la Naturaleza y en la misma vida. Pensar. Vibrar...*”. O aquella entrevista seva que s'havia de publicar com a complement de la notícia de la conferència que Benaiges anava a oferir a Burgos el diumenge 19 de juliol de 1936, i que “el Alzamiento nacional” va impedir. L'hagués publicat el “*Diario de Burgos*”. José Antonio Abella escriu “*referir las fuentes y procedimientos que he debido utilizar para encontrar este aviso entre los documentos de la censura burgalesa, además de farragoso, sería tan inverosímil que opto por omitir cualquier intento de explicación...*”.

El llibre també reproduïx la carta que Antoni Benaiges Nogués va enviar el 30 d'octubre de 1935 al seu cosí germà Francesc Nogués Nogués (conegut com “Cisquet Vermell”), era fill de Francesc Nogués Sardà (germà de la mare del mestre) i Teresa Nogués. Era un període complicat. Era el “*Bienni Negre*” (novembre de 1933 al febrer de 1936), en què les forces d'esquerres havien estat arraconades pel nou govern de dretes de la República. Calia una mobilització pel retorn dels ideals republicans. Escrivia Benaiges: “*Quisiera que dieses a leer la carta a los amigos... Al decir amigos ya supones a quienes me refiero. A aquellos de nuestra relación que son capaces de vibrar por algo generoso que les lleva a un afán hacía una humanidad más justa...*”.

José Antonio Abella cita varies vegades a Marcel·lí Domingo, com inspiració de la renovació pedagògica de la República; aquest fou ministre d'Instrucció Pública entre

abril i desembre de 1931. Sabem que era una persona que als anys deu i vint del segle passat visitava sovint Mont-roig. En el llibre “El Centre Obrer de Mont-roig del Camp (1911-1925)” de Francesc Rom Serra i Martí Rom (Cossetània Edicions, 2003) s’hi diu, referint-se al Primer de Maig: “*Alguns anys venia Marcel·lí Domingo a donar una conferència; aquest era un gran amic del president de la societat, Josep Ferratjes Munté...*”. I jo hi afegia: “*He sentit explicar a la meva avia Dolors Ferratjes Tost que algunes vegades aquells polítics que freqüentaven Mont-roig, Marcel·lí Domingo o el també republicà Julià Nogués Subirà, s’havien allotjat a la casa que el seu pare, Josep Ferratjes Munté, tenia al carrer d’Amunt núm. 15...*”. No ho diu aquell llibre, però possiblement Antoni Benaiges Nogués hagués estat oient de Marcel·lí Domingo al “Centre Obrer de Mont-roig” o al casino republicà “El Porvenir Democràtic”.

A la introducció del llibre hi ha una citació de Jorge Luis Borges que sempre he apreciat i que en algun cop m’ha servit per ordinar algun text: “*La historia era increíble, en efecto, pero se impuso a todos porque sustancialmente era cierta: solo eran falsos las circunstancias, la hora, y uno o dos nombres propios*”. És de la narració “Emma Zunz” del llibre “El Aleph”.

Si us plau, compreu el llibre. En gaudireu.